

Strana mladých, indiferentních a nezaměstnaných? Proměny členské základny meziválečné KSČ*

JAKUB RÁKOSNÍK

Klíčová slova: Komunistická strana Československa, 1. ČSR, bolševizace, kádry, dělnické hnutí

Komunistická strana Československa (dále KSČ) byla v kontextu československého stranického systému mezi válkami stranou, jejíž členská základna procházela patrně nejsilnějšími turbulencemi. Největší fluktuace v počtech členů nalezneme jednak na počátku dvacátých let, což vyplývalo z problémů souvisejících s ustavováním nové, samostatné strany, a pak na konci dvacátých let v souvislosti s dovršením bolševizace a rozkolem ve straně. Nejvíce členů měla KSČ ve svých počátcích. V době ustavujícího sjezdu v květnu 1921 vykazovala kolem 350 tisíc členů. S rychlým odlivem poválečné radikalizace obyvatelstva provázeným rostoucí hospodářskou i politickou stabilizací první republiky začalo nevyhnutelně docházet i k redukci členstva KSČ, jehož počet do roku 1925 klesl na zhruba 93 tisíc. Poté sice došlo k dílčímu zlepšení, v době IV. sjezdu, konaného v březnu 1927, měla strana 138 tisíc členů, avšak po V. sjezdu (únor 1929), na němž byla dovršena bolševizace organizačních struktur, klesl jejich počet na pouhých asi 25 tisíc. Během první poloviny třicátých let členů přibývalo jen pozvolna. V době VI. sjezdu, jenž probíhal v březnu 1931, měla KSČ kolem 40 tisíc členů, a rychlejší růst zaznamenala teprve v době otevřenější, protifašisticky orientované taktické linie v druhé polovině dekády. Podle údajů z konce roku 1936 měla kolem 70 tisíc členů.¹

S turbulencemi v členské základně nekorespondovaly volební výsledky. V parlamentních volbách 1925, kdy mohla KSČ poprvé kandidovat samostatně, dosáhla skvělých výsledků. V českých zemích se stala nejsilnější stranou a v celé republice s počtem více než 943 tisíc voličských hlasů druhou nejsilnější po straně agrární. Její sílu nepodlomila ani bolševizace, což dosvědčují výsledky voleb z roku 1929, kdy navzdory poklesu podpory, který lze přisuzovat vnitřním zmatkům ve straně bezprostředně před a po V. sjezdu, si i nadále zachovala podporu nezanedbatelné části československého elektorátu. Stále si

* Příspěvek vznikl v rámci projektu GAČR č. GA14-11954S „Společnost, krize a historická změna: zlomová období moderních českých dějin“.

¹ Cit. dle ŠTVERÁK, František. *Schematismus k dějinám Komunistické strany Československa (1921 – 1992)*. Praha : Národní archiv, 2010, s. 427. Srv. též VORÁČEK, Emil. *Politika Kominterny a proces „bolševizace“ KSČ (1924–1929)*. In PROKŠ, Petr (ed.). *České země a moderní dějiny Evropy: Studie k dějinám 19. a 20. století*, Praha : Historický ústav, 2010, s. 130-133.

zachovávala zhruba tři čtvrtě milionu hlasů. Oproti předchozím volbám ztratila zhruba jen pětinu hlasů. Zatímco však tehdy byla na druhém místě, těsně za agrární stranou, v roce 1929 se s tímto výsledkem propadla na čtvrté místo.² Na základě těchto výsledků lze oprávněně předpokládat, že drtivá většina těch, kteří se od bolševizované KSČ nyní odvrátili, podpořili sociální demokracii, jež nyní vystřídala komunisty na pozici druhé nejsilnější strany v Československu (a nejsilnější v českých zemích).³ V posledních parlamentních volbách, konaných v roce 1935, si KSČ uchovala svou relativní sílu – získala sice více hlasů, ale zároveň i voličů bylo více – a počet téměř 850 tisíc hlasů jí zajistil tentokrát čtvrté místo.

Navzdory existenci doslova nepřeberného množství sekundární literatury k dějinám KSČ z období před rokem 1989, včetně syntetických pojednání, systematictější studium vývoje členské základny stálo na okraji pozornosti historiků. Zásadní obtíž v tomto směru navíc představuje skutečnost, že navzdory existenci dobře zpracovaných fondů k meziválečným dějinám KSČ z bývalého Ústavu marxismu-leninismu, jsou tyto informace i v pramenech značně kusé a rozptýlené. V tomto příspěvku bude pozornost zaměřena právě na některé okruhy, které se problematiky proměn členské základny strany týkají. Konkrétně: 1. nakolik korespondovala věková struktura strany s rétorikou mládí světa, jež byla charakteristická pro komunistickou propagandu; 2. z jakých příčin a v jaké míře se KSČ orientovala na indiferentní neorganizované dělnictvo, aby jej podchytila ve svých organizačních složkách; 3. nakolik platí pro KSČ široce přijímaná teze, vyslovená např. Agnewem a McDermottem, že ve třicátých letech se komunistické strany stávaly postupně stranami nezaměstnaných.⁴

Mladí

Politický systém první republiky měl výrazné gerontokratické rysy. Logika fungování poměrného systému nevedla k situaci, že by neúspěšné volební výsledky vytvářely uvnitř stran tlak na proměnu jejich vedení. Cirkulace politických elit tedy byla velmi omezená a stranické špičky měly tendenci během dvacátých a třicátých let postupně stárnout. Svou roli sehrávala jistě i skutečnost, jak poznamenal Zdeněk Kárník, že stávající elity disponovaly prestiží zakladatelů státu, zatímco „*mladší generace, ať byla jakkoli schopná, prorážela na vysoká a nejvyšší místa ve státě a ve společenském životě až na výjimky se zpožděním, v nedostatečné míře nebo vůbec ne*“.⁵

² Srv. KÁRNÍK, Zdeněk. *České země v éře I. republiky 1*. Praha : Libri, 2000, s. 377, 558. K volebním úspěchům KSČ na Slovensku z novější literatury viz OSYKOVÁ, Linda. *Volebné kampane politických stran na Slovensku počas 1. ČSR*, Bratislava : Veda, 2012.

³ KÁRNÍK 2000, s. 558.

⁴ MCDERMOTT, Kevin – AGNEW, Jeremy. *Kominternu: Dějiny mezinárodního komunismu za Leninovy a Stalinovy éry*, Praha : Lidové noviny, 2011, s. 115.

⁵ KÁRNÍK, Zdeněk. *České země v éře I. republiky 2*. Praha : Libri, 2002, s. 350.

Střet mezi pluralitní demokracií a její fašistickou či komunistickou alternativou měl mezi válkami nikoli nevýznamné rysy generační revolty. Richard Vinen ve své syntéze evropských dějin 20. století v tomto směru poznamenal: „*Rozkol mezi komunisty a socialisty, k němuž došlo počátkem dvacátých let, zpečetil rozdíl mezi mladými dělníky, kteří často byli nekvalifikovaní a pracovali v odvětvích, která se rozvinula v průběhu války, a staršími, zkušenějšími dělníky. Rozdělení na fašisty a konzervativce bylo rovněž částečně generační. Průměrný věk zakládajících členů nacistické strany (v letech 1920 – 1921) byl třicet tři.*“⁶ Na stejném místě své knihy pak ukazuje evropskou situaci z roku 1933, kolik let bylo vůdcům rozličných politických směrů. Zatímco vůdci umírněných systémových stran, zahrnujících liberální, konzervativní a socialistické směry, se vesměs pohybovali mezi šedesátkou a sedmdesátkou, předákům radikálních antisystémových stran fašistických či komunistických bylo mezi třiceti a čtyřiceti. Čtyřiačtyřicetiletý Hitler a ještě o deset let starší Stalin působili v tomto kontextu jako doslovní nestoři.

Příběh tzv. karlínských kluků, kteří se v roce 1929 prodrali do vedení komunistické strany, jako by potvrzoval poznatky uvedené v předchozím odstavci. Přesto by bylo zavadějíci chápat popularitu komunistického hnutí v Československu dvacátých let výhradně v pojmech takové generační vzpoury. KSČ nevznikla jako strana radikalizované a dezorientované mládeže. A nebyla takovou ani později ve třicátých letech. Podle relativně velmi podrobné zprávy ke II. sjezdu KSČ, konanému na přelomu října a listopadu 1924, si můžeme udělat celkem přesnou představu o věkové struktuře členské základny v prvních letech existence strany.⁷ Osoby mladší 20 let představovaly tehdy nepatrný zlomek členské základny (3,1 %), což zřejmě souviselo i s počátečními neúspěchy strany při organizaci mládežnického hnutí.⁸ Počet dvacátníků byl 25,5 %, třicátníků 32 %, čtyřicátníků 22,9 % a podíl osob starších 50 let činil pouhých 14,2 %.⁹ Věková struktura tedy byla celkem vyrovnaná a nesvědčí o výrazné převaze dvacátníků a třicátníků. Nutno poznamenat, že věk členů se odlišoval mezi jednotlivými krajskými organizacemi. V případě dvacátníků je zajímavé, že jejich relativně nižší počty uváděly Praha (I. kraj) a Kladno (II. kraj), zatímco čtyřicátníků a starších měly nejvíce. Věková struktura tyto kraje pak patrně předurčovala k jisté politické umírněnosti, což patrně souvisí s tím, že právě ony byly ve dvacátých letech častěji oporou kompromisnější politiky a „pravičáckých“ úchylek. Zároveň v těchto dvou krajích byla také nejsilnější personální kontinuita

⁶ VINEN, Richard. *Evropa dvacátého století*. Praha : Vyšehrad, 2007, s. 91.

⁷ Tuto stranickou statistiku můžeme považovat za relativně reprezentativní – podařilo se zachytit 93 470 osob, přičemž celkový počet členů byl v roce 1924 celkem 138 996.

⁸ Velká většina zpráv krajů pro I. sjezd v únoru 1923 uváděla právě neschopnost podchytit činnost mládeže za jeden z hlavních neúspěchů organizační práce. Viz *Protokol I. řádného sjezdu KSČ*. Praha : Svoboda, 1989, s. 387-434.

⁹ Fakt, že součet nedává 100 %, byl způsoben tím, že 1 951 členů v rámci tohoto soupisu neudalo svůj věk. Cit. dle: *Protokol II. řádného sjezdu KSČ*. Praha : Svoboda, 1983, s. 383.

se sociální demokracií. Zatímco v průměru působilo v KSČ tehdy 73,2 % bývalých sociálních demokratů, v kladenském kraji to bylo přes 85,2 % a v pražském kraji dokonce přes 89 %.¹⁰

Relevantní odlišnosti vyplývají i ze srovnání českých zemí a Slovenska, kde komunistické hnutí zpravidla vykazovalo po celé meziválečné období vyšší míru radikalismu. Zdenka Holotíková v tomto směru pro situaci ve 20. letech uvedla, že v Čechách byla věková hranice v průměru o 10–15 let vyšší, než tomu bylo na Slovensku. Z toho vyplývala i zcela odlišná struktura bývalé stranické příslušnosti členstva. Na Slovensku bývalí sociální demokraté tehdy představovali maximálně pouhých 54 % členů a bývalých národních sociálů pouze 0,28 %.¹¹

Pro třicátá léta zprávy k VI. a VII. sjezdu (1931, resp. 1936) podobně reprezentativní výkazy postrádají. Podařilo se nám nalézt alespoň podobný rozbor věkové struktury olomouckého kraje z roku 1932, který je sice instruktivní, avšak nelze jej bez dalšího zevšeobecnit pro celou KSČ. Porovnáním se situací z roku 1924 však můžeme alespoň dospět k rozpoznání určitých vývojových trendů. V době II. sjezdu vykazoval přerovský kraj (XVII. kraj), jenž zahrnoval i Olomouc, členů do 20 let 2,9 %, dvacátníků 24 %, třicátníků 36,3 %, čtyřicátníků 26,5 % a starších 50 let 10,3 %.¹² O osm let později, v roce 1932, byla věková struktura olomouckého kraje následující: členů do 20 let 2,5%, ve věku 20 až 30 let bylo 25,5%, od 30 do 40 let 42%, od 40 do 50 let 18 %, přes 50 let 12 %.¹³ Z uvedeného vidíme, že navzdory bolševizaci zůstala věková struktura bez hlubších změn. Výraznější rozdíl bychom zaznamenali jen v úbytku čtyřicátníků a relativním nárůstu třicátníků. Ostatní věkové kohorty výraznější posuny nevykazují. Proto také stěží můžeme postulovat nějaké výrazné mládnutí členské základny.

Podíváme-li se blíže na souvislosti věkové struktury a konfliktů uvnitř strany, nelze si nepovšimnout některých rysů generačního konfliktu. Ve dvacátých letech můžeme rozpoznat významnou generační dimenzi u všech tří velkých střetů, s nimiž se KSČ vypořádávala, tj. odštěpení od sociální demokracie v roce 1921, zahájení bolševizace v letech 1924 – 25 a její dovršení v roce 1929.

Během štěpení sociální demokracie vznikal problém diskontinuity, který byl pro starší členy těžko překonatelný a mnozí i z toho důvodu setrvali v původní straně, třebaže je jejich sympatie táhly více doleva ke KSČ. Josef Tesla, pozdější ministr pracovních sil v letech 1955–1957, tuto skutečnost ve svých pozdějších vzpomínkách výmluvně

¹⁰ *Protokol II. řádného sjezdu KSČ*, s. 382.

¹¹ *Prehľad dejín KSČ na Slovensku*. Ved. red. Viliam Plevza. Bratislava : Pravda, 1971, s. 136.

¹² *Protokol II. řádného sjezdu KSČ*, s. 383.

¹³ Národní archiv (N.A.), *fond: Krajské a okresní výbory KSČ, základní organizace KSČ 1921 – 1938*, karton č. 20.

komentoval: „Řada lidí [na Ostravsku – pozn. autora], kteří šli zpočátku s levicí, nešli již s námi do komunistické strany [...] Pamatuji se, že mnozí dělali levičáky, a když vyšlo první číslo Dělnického deníku s hlavičkou komunistické strany, někteří noviny odřekli. Byli to většinou starší lidé, ponejvíce z opavského Slezska, a ti řekli, že sociální demokracii nezradí a že ke komunistům nepůjdou.“¹⁴ Obdobně vzpomínal ve stejné době na zakládání kutnohorské stranické buňky i Vojtěch Dolejší: „Vzdát se názvu sociální demokracie, s níž byly spojeny čtyři desítky let dělnického hnutí, to se mnohým starším soudruhům zdálo povážlivé. Přesto byl na konferenci s těmito podmínkami [21 podmínkami vstupu do Kominterny – pozn. autora], byť s určitým váháním, vysloven souhlas. Nás mladých se toto kolísání ovšem netýkalo. My naopak byli hrdi na to, že jsme se mohli nazývat mladými komunisty.“¹⁵

Podruhé vystoupily generační rozdíly v polovině dvacátých let. Jádrem rozkolu byly direktivy V. kongresu Kominterny z léta 1924, které prosazovaly urychlený proces bolševizace. Stoupenci „bubníkovské“ pravice, jež se posléze v březnu 1925 ustavila v samostatnou Neodvislou komunistickou stranu, situaci chápali tak, že by starší vůdci se způsobem jejího provedení nesouhlasili, a proto byla Kominternu nucena prosazovat do vedení stran mladé, radikálnější a loajálnější živly, kterým bolševizace slibovala vzestup. Navíc často nešlo o dělnickou mládež, nýbrž o studenty, kterým „zachutnalo příliš postavení kurátorů nad dospělými“, což staré harcovníky iritovalo patrně nejvíce.¹⁶ Do dejme, že tento případ výmluvně také ukazuje, jak Kominternu dokázala využívat generačního napětí k uskutečňování svých cílů. Pro Komunistický svaz mládeže Československa, označovaný též jako sekce Komunistické internacionály mládeže (zkráceně Kom-somol) platilo, že byl v nemalé míře řízen přímo z Moskvy. Toto duální řízení z Moskvy a z Prahy se velmi dobře hodilo právě v době bolševizace, kdy se z prostředí mládežnického hnutí nejednou rekrutovali noví straničtí předáci, loajálnější, radikálnější a méně zatížení minulostí dělnického hnutí. Tento styl vedení mládežnické organizace pochopitelně velmi negativně vnímali starší předáci komunistického hnutí, protože peníze z Moskvy zajišťovaly v případě konfliktu s oficiálním vedením strany mobilizaci alternativních kádrů právě z řad mládežníků. Právě sem patrně směřovala kritika bubníkovců v roce 1925, když ve své protibolševizační apologii její autoři zehrali nad sekretáři mládeže, „kteří nejsou placeni naší stranou, nýbrž přímo z pokladny Moskvy“. A k tomu příznačně dodávali: „Lidé existenčně závislí na Moskvě vykonávají tu zvláštní úlohu kontrolořů a popoháněčů, případně stávají se zbrojnoši určitého směru ve straně. Když ženy jsou zbaveny téměř organizační samostatnosti, tak proč mládež má tak širokou organizační volnost?“¹⁷ Výše uvedeným věkovým rozdílům ve skladbě členstva v českých zemích

¹⁴ 1921 – Vzpomínky na vznik KSČ, Praha : NPL, 1962, s. 316.

¹⁵ Tamtéž, s. 321-322.

¹⁶ Staří a mladí. In *Hlas pravdy*, 1925, roč. 1, č. 1, 21. března 1925.

¹⁷ *Vlastní příčiny krise v KSČ, Kreibichův potlačený článek*, Praha : b. v., 1925, s. 9, 25.

a na Slovensku odpovídal daleko nižší odliv členů po odštěpení stranické pravice, než tomu bylo v českých zemích. Vedle silné organizační zakotvenosti bubníkovců pouze v některých českých krajích lze předpokládat, že dalším důvodem byl i průměrný nižší věk slovenských komunistů, pro něž program umírněné pravice postrádal patřičnou přitažlivost.¹⁸

Při dovršení bolševizace KSČ sehrávali právě mladé kádry rekrutující se z mládežnické organizace klíčovou úlohu.¹⁹ Pohled nové kliky mladých na stav komunistického hnutí v pojmech generačního konfliktu výmluvně postihl na V. sjezdu Ota Synek: „*Sociální složení strany je velmi špatné. Věková hranice velmi vysoká, složení funkcionářského kádru je základnou pro trvalý růst oportunistu. Chce-li strana řešit otázku bolševizace, musí řešit otázku mládeže, poněvadž s mládeží přicházejí do strany ony mladé proletářské elementy, o nichž mluví Otevřený list, že je jich v řadách komunistické strany nutně zapotřebí.*“²⁰ Nahlíženo z druhé strany, když Stanislav Kostka Neumann formuloval sebekritiku kvůli svému původnímu protigottwaldovskému stanovisku v době kolem V. sjezdu, přiznával obavu, že mladí ze strany udělají sektu.²¹ Po V. sjezdu mladí pokračovali dál ve svém tažení a přítrž mládežnickému radikalismu, ztělesněného tehdy Eugenem Friedem a jeho nohsledy, kteří opakovaně útočili na Gottwaldovo vedení jako stále ještě nedostatečně bolševické, učinila sama Kominternu v prosinci 1929, kdy friedovce odsoudila jako „ultra-levicovou“ úchylku.²²

Vedení strany nástupem Gottwaldovy kliky omládl. Průměrný věk členů ústředního výkonného výboru v roce 1921 byl 41 let. Po radikální obměně na V. sjezdu průměrný věk Polbyra klesl na 33 let. V roce 1931 byl průměrný věk členů Polbyra necelých 37 let.²³ Jak jsme viděli výše na případu olomouckého kraje, členská základna takovým tempem s největší pravděpodobností nemládla. Přesto nemůžeme pochybovat, že její omládnutí patřilo mezi stranické priority. Můžeme tak usuzovat např. z dotazníku určeného krajským organizacím KSČ z jara 1932 ohledně nově získaných členů, v němž jedinou položkou týkající se věku byla kolonka zachycující nové členy do 35 let.²⁴

¹⁸ *Prehľad dejín KSČ na Slovensku*, s. 163.

¹⁹ Srv. REIMAN, Pavel. *Ve dvacátých letech*, Praha : Nakladatelství politické literatury, 1966.

²⁰ *Protokol V. řádného sjezdu KSČ*, Praha : Svoboda, 1978, s. 137.

²¹ NEUMANN, Stanislav K. *Krise národa*, Praha : Otto Girgal, 1930, s. 4an.

²² REIMAN, Michal. O Poly Reimanovi (místo vzpomínek). In KÁRNÍK, Zdeněk – KOPEČEK, Michal. *Bolševismus, komunismus a radikální socialismus v Československu 2*. Praha : Dokořán, 2004, s. 70-71.

²³ Vypočteno dle biografických údajů In ŠTVERÁK, František. *Schematismus k dějinám Komunistické strany Československa (1921 – 1992)*. Praha : Národní archiv, 2010, s. 33, 53.

²⁴ Národní archiv České republiky, Praha (dále NA ČR), fond (dále f.) ÚV KSČ 1921 – 1945, karton (dále k.) č. 46.

Indiferentní a nezaměstnaní

KSČ byla Kominternou ve dvacátých letech oceňována, že je nejvíce dělnickou komunistickou stranou – čtyři pětiny její členské základny v polovině dekády představovali průmysloví a zemědělské dělníci.²⁵ V tom její hlavní konkurentka v boji o dělnický tábor, sociální demokracie, měla podle údajů z počátku třicátých let jen 59,39 % dělníků.²⁶ Zároveň však dobrá organizace konkurenčních socialistických směrů vymezovala mantinely komunistickému působení v dělnickém prostředí. Proto také zájem o neorganizované a indiferentní dělníky patřil ke stabilním součástem komunistické organizační taktiky. Na první pohled se nabízí myšlenka, že hlavním motivem byl jakýsi přirozený radikalismus takových jednotlivců, který přicházel vhod komunistům při jejich bojových akcích. Tento názor jistě není mylný, ale nevysvětluje vše. Komparativní výzkumy politických systémů v meziválečné Evropě ukazují, že síla sociální demokracie ve volbách zásadně korelovala s vysokou mírou odborové organizovanosti a aktivitou četných sociálně demokratických organizací v dané lokalitě. Podpora komunistů měla tendenci slábnout tam, kde právě konkurenční socialistické strany měly dobře vybudovanou takovou organizační síť.²⁷

Československo po první světové válce patřilo mezi země s nejvyšší odborovou organizovaností na světě. Podle dobové statistiky Albina Oberschalla, která není zrovna nejšťastněji konstruovaná, protože uvádí poměr počtu odborářů k celkové populaci a nikoli pouze k počtu zaměstnanců, v relativních počtech překračovaly československých 14,52 % odborově organizovaných na evropském kontinentě jen Německo (21,04 %) a Rakousko (17,28 %) a přibližovala se jim Velká Británie (13,85 %).²⁸ Odborové hnutí v Československu však bylo fragmentarizováno více než bylo obvyklé v ostatních zemích Evropy.²⁹ To jistě komunistům usnadňovalo působení v odborovém hnutí, protože tím méně často naráželi na nedobytné organizační bašty sociální demokracie. Ty přesto existovaly. Byly však teritoriálně relativně omezené – nejznámější případ v tomto směru jistě představuje západočeská Plzeň nebo v jisté míře slezská Ostrava, v níž sice sociální demokracie vítězila, ale zároveň i KSČ dosahovala nadprůměrných zisků.³⁰ Relativně

²⁵ *Protokol II. řádného sjezdu KSČ*, s. 76.

²⁶ Cit. dle: Intelektuálové a strany. *Přítomnost*, 14. března 1934.

²⁷ BARTOLINI, Stefano. *The Political Mobilization of the European Left, 1860 – 1980: The Class Cleavage*, Cambridge : CUP, 2000, s. 529.

²⁸ OBERSCHALL, Albin. *Odborové organizace zaměstnanecké v Republice československé – Statistická studie za léta 1913–1922*, Praha : Státní úřad statistický, 1924, s. 14.

²⁹ Podrobnější rozbor viz: RÁKOSNÍK, Jakub. Odborové organizace v počátcích Československa. In *Na pozvání Masarykova ústavu 3*, Praha: Masarykův ústav, 2007, s. 61–63. Viz též: HEUMOS, Peter. Die Arbeiterschaft in der Ersten Tschechoslowakischen Republik. Elemente der Sozialstruktur, organisatorischen Verfassung und politischen Kultur. In *Bohemia*, 1988, č. 29, s. 50–72.

³⁰ Srv. PICHLÍK, Karel – BARTOŠEK, Karel. *Z dějin dělnického hnutí na Plzeňsku – O úloze pravicových sociálních demokratů*. Praha : Státní nakl. politické literatury, 1954.

vysoká organizovanost dělnictva sloužila KSČ v počátcích její existence jako argument pro obhajobu koncepce masové strany. V tomto smyslu např. Rudolf Kohn uváděl v roce 1922, že masová strana je v Československu nevyhnutelná, protože podle jeho názoru nebyly k dispozici téměř žádné indiferentní masy dělníků, které by malá bolševická strana profesionálních revolucionářů mohla strhnout k revolučním činům.³¹

Tím, že se komunistům v počátcích podařilo rozštěpit sociálně demokratickou stranu i její odborové organizace, významně tím narušili organizační převahu sociálních demokratů. Navzdory této skutečnosti však lze považovat za výstižné zobecnění, které vyslovil již dávno Zdeněk Suda: Navzdory marxistickým předpokladům o dělnické třídě z velkých průmyslových závodů jako nejuvědomělejší části proletariátu, komunisté v centrech industrializace českých zemí zásadně (s čestnou výjimkou Kladna) zaostávali za sociálními demokraty. Největší podpory se naopak dočkávali v zaostalých zemědělských oblastech na Slovensku a Podkarpatské Rusi.³² Neschopnost komunistů prolomit pozice sociální demokracie v industriálních oblastech, kde existovala dlouhá tradice organizovaného dělnického hnutí, měla závažné důsledky pro organizační cíle KSČ, které se proto stále více začaly zaměřovat na získávání dosud neorganizovaných dělníků. Tato tendence se posílila zvláště od roku 1929, kdy v důsledku bolševizační radikalizace strana ztratila nemalou část zbylých bývalých sociálních demokratů ze svých řad.

Proto také Pavel Reiman na V. sjezdu v únoru 1929 hovořil v následujícím smyslu: „*Právě neorganizovaní se prokázali jako pevný, nový kádr pro naši nastávající politiku strany.*“ A Kurt Babel mu sekundoval prohlášením, že „*všichni funkcionáři jsou povinni starat se o to, aby dělnická aristokracie neodvolatelně a co nejrychleji, pokud není bezpodmínečně ochotna spolupracovat na nové linii, byla nahrazena novými revolučními dělnickými živly*“, k čemuž dodával: „*Je zde význačný fakt, že dělnice a dělníci, zvláště neorganizovaní, a mládež chtějí bojovat.*“ Rudolf Slánský posléze již rovnou hovořil o očištění od oportunistických elementů a „*nahrazení jich novými elementy, vybranými z řad zvláště nekvalifikovaných a neorganizovaných dělníků*“. Opakovali tím v podstatě jen tvrzení z návrhu sjezdových Organizačních tezí, v nichž explicitně stálo, že „*stavět neorganizované dnešní periody na roveň s neorganizovanými let předválečných jsou jenom reformistickým bídáctvím, které chce propast mezi organizovaným a neorganizovaným dělnictvem, která za vedení komunistické strany při uplatňování zostřené stávkové strategie může být překlenuta,*

³¹ KOHN, Rudolf. Sjednocovací sjezd a jeho význam. *Komunismus*, 1922, č. 1, s. 25.

³² SUDA, Zdeněk. *Zealots and Rebels : A History of the Communist Party of Czechoslovakia*. Stanford : Hoover Institute, 1980, s. 83. Srv. též ZEMKO, Milan. Voličstvo stran národnostných menšín a komunistické strany na Slovensku v parlamentních volbách za predmíchovskej republiky. In BYSTRICKÝ, Valerián – ZEMKO, Milan (eds.). *Slovensko v Československu (1918 – 1938)*. Bratislava : Veda, 2004, s. 185–194.

jen ještě prohloubit“.³³ Sociální demokracie již před válkou nahlížela na neorganizované dělnictvo s nedůvěrou pro jeho nestálost a nevyzpytatelnost během hospodářských bojů. Pro komunisty však naopak šlo o vítaný zdroj radikálně naladěných živlů.

Tato linie patřila mezi jeden ze sporných bodů mezi Gottwaldovou frakcí a tzv. „likvidátory“ v roce 1929, kteří orientaci na indiferentní dělníky doporučenou i z Moskvy považovali za zhoubnou s argumentem, že jsou nestálí, neukáznění a snadno se z nich prý stanou stávkokazi.³⁴ Tomu by napovídaly i jednoduché statistické údaje z předchozí doby. Liberecký delegát na IV. sjezdu KSČ, konaném v březnu 1927, uváděl, že díky masivní kampani mezi indiferentními se podařilo za půldruhého roku získat nových 110 tisíc členů komunistické odborářské ústředně, zvané Mezinárodní všeodborový svaz. Vzápětí však trpce dodával: „Přes to ale nevykazuje MVS vzrůst členstva. Indiferentní jsme získali, organizovali jsme je, abychom je zase ztratili. Všechny finanční prostředky na agitaci a organizaci jsme marně vyhodili.“³⁵ Nakolik byla rostoucí orientace na indiferentní úspěšná, nám známé statistické údaje zatím nedovolují s dostatečnou přesností určit. Vrátili-li se však k výše citované statistické zprávě o členské základně v olomouckém kraji z roku 1932, vyplývá z ní, že téměř dvě třetiny členů byly ve straně již nejpozději od roku 1922.³⁶

S podchycováním indiferentních úzce souviselo po propuknutí velké hospodářské krize organizování nezaměstnaných. KSČ se jala organizovat v duchu jednotné fronty zdola masové hnutí nezaměstnaných, z nichž se alespoň část snažila získat pro účast ve stranických či odborářských strukturách. A tato snaha přetrvala i v období, kdy již hnutí nezaměstnaných bylo za svým zenitem, o čemž svědčí následující stranický dokument z roku 1934: „Členové aktivu nezaměstnaných rudých odborářů se musí také starati o provádění soustavné získávací akce mezi neorganizovanými nezaměstnanými pro rudé odbory. Všechny svazy snížily příspěvky pro nezaměstnané dělníky na minimum, aby umožnili vstup nezaměstnaných neorganizovaných dělníků do rudých odborů a likvidování odborového indiferentismu je nerozlučitelnou součástí akce a boje za požadavky nezaměstnaných dělníků. Kdyby se nám podařilo zorganizovati skutečně masový přístup nezaměstnaných do rudých odborů, pak by celé rozvinutí dalšího boje šlo daleko rychleji kupředu.“³⁷ Kominternu od počátku krize podporovala komunistické strany v jednotlivých zemích, aby se postavily do čela bojů nezaměstnaných. Byla to vítaná příležitost, jak rozšířit vliv na dosud neorganizované pracující a tím alespoň částečně zahladit citelné ztráty členstva, které vznikly v důsledku

³³ Protokol V. řádného sjezdu KSČ, Praha : Svoboda, 1978, s. 66, 93, 239, 547.

³⁴ NA ČR, f. ÚV KSČ 1921 – 1945, k. 86, a. j. 1198.

³⁵ Protokol IV. řádného sjezdu KSČ, s. 229.

³⁶ NA ČR, f. Krajské a okresní výbory KSČ, základní organizace KSČ 1921–1938, k. 20.

³⁷ NA ČR, f. ÚV KSČ 1921–1945, k. 39.

bolševizace. Stejně tak to byla pro komunisty vítaná příležitost, jak dát o sobě hodně hlasitě vědět. V tomto smyslu také interní stranický Oběžník z prosince 1930 členy instruoval: „V nejbližších týdnech nastane dalekosáhlé zostření nezaměstnanosti [...] to znamená, že armáda nezaměstnaných dělníků stane se jednou z hlavních revolučních sil [...] práce mezi nezaměstnanými jest dnes jeden z hlavních úkolů.“³⁸

V tomto úsilí KSČ sklízela jisté úspěchy. Kominternu odhadovala, že komunistům se v rámci hnutí nezaměstnaných v letech 1930–1932 podařilo v Československu zorganizovat 40 % všech nezaměstnaných.³⁹ Rudolf Appelt uváděl existenci 1100 výborů, které registrovaly 150 tis. nezaměstnaných, přičemž jejich přímý vliv odhadoval až na 250 tisíc nezaměstnaných. To by zhruba odpovídalo uvedeným odhadům Kominterny. Jan Šverma si v lednu 1932 pochvaloval, že se podařilo zřídit 1200 výborů nezaměstnaných. O počtu jejich příznivců a akčním dosahu však nic neuvedl.⁴⁰ Navzdory těmto nemalým úspěchům při organizování hnutí nezaměstnaných sklízela KSČ kritiku od Rudé odborové internacionály (ROI), dokonce natolik, že byl Gottwald v dubnu 1931 nucen hájit dosavadní postup strany na XI. plénu Exekutivy Kominterny. Mimo jiné zde prohlásil: „*Profinternu to posuzovala percentuálně a zjistila, že strany věnují nezaměstnaným nejvýše 10 procent své pozornosti. U nás věnujeme hnutí nezaměstnaných nejméně 50 procent naší práce. Tato síť výborů podchycuje podle našeho odhadu asi 170 000 nezaměstnaných. V akčních výborech, které samy o sobě podchycují velké množství dělníků (podle odhadu nejméně 30 000), je nejvýše 30 % komunistů.*“⁴¹ ROI tlačila strany k tomu, aby vytvářely formalizované spolky nezaměstnaných a tím je lépe vpravili do odborových nebo stranických struktur. Tomu se naopak Gottwald explicitně bránil s odůvodněním, že jakákoli taková formalizace bude mít jen za následek ztrátu sympatií méně radikálních jedinců z jejich řad a tím oslabení budované jednotné fronty zdola.⁴²

Skutečnost, že se komunistické strany v době krize stávaly stranami nezaměstnaných, bylo částečně záměrné, ale i nezáměrné. Známí komunističtí agitátoři bývali v podnicích jako první mezi propuštěnými. Zároveň se strana i její přidružené organizace programově orientovaly na to, aby dokázaly podchytit nové členy z řad nezaměstnaných. Mezi priority to patřilo zvláště v rudých odborech. Dokument z roku 1934, nazvaný *Naše úkoly při organizování boje nezaměstnaných*, v tomto směru zdůrazňoval: „*Všechny svazy snížíly příspěvky pro nezaměstnané dělníky na minimum, aby umožnily vstup nezaměstnaným*

³⁸ NA ČR, f. ÚV KSČ 1921–1945, k. 30.

³⁹ Cit. dle: RÁKOSNÍK, Jakub. *Odvrácená tvář meziválečné prosperity: Nezaměstnanost v Československu v letech 1918 – 1938*. Praha : Karolinum, 2008, s. 260.

⁴⁰ Tamtéž, s. 260.

⁴¹ Kl. Gottwald na XI. plénu EKI. In *Revue dějin socialismu*, 1969, č. 9, s. 760-761.

⁴² Tamtéž, s. 761-762.

do rudých odborů a soudruzi nesmí ani na chvíli zapomínat, že získání nezaměstnaných neorganizovaných dělníků do rudých odborů a likvidování odborového indiferentismu je nerozlučitelnou součástí akce a boje za požadavky nezaměstnaných dělníků. Kdyby se nám podařilo zorganizovati skutečně masový přístup nezaměstnaných do rudých odborů, pak by celé rozvinutí dalšího boje šlo daleko rychleji kupředu.“⁴³ O tom, nakolik byla tato taktika úspěšná, můžeme spíše jen spekulovat. Rudé odbory zažily během velké hospodářské krize v relativních číslech v porovnání s ostatními ústředními jeden z nejmohutnějších vzestupů členstva. Mezi rokem 1930 a 1935 vzrostla jejich členská základna na 157 % původního stavu, zatímco jejich hlavní konkurent Odborové sdružení československé jen na 109 % nebo národně sociální Československá obec dělnická na 110 %.⁴⁴ Tato čísla však jsou zavádějící, protože na počátku krize byly rudé odbory v rozkladu v důsledku odštěpení umírněného křídla pod vedením Josefa Haise. V praxi to znamenalo, že do roku 1935 nedosáhly ani počtu členů původního MVS z doby, než nastal rozkol.⁴⁵ Zároveň můžeme na základě výše uvedených indicií předpokládat, že tento nárůst nepocházel ani tak z návratu odpadlíků, nýbrž z dosud indiferentních a nezaměstnaných.

V roce 1931 bylo 40 % členů KSČ nezaměstnaných. Vypovídající je také údaj, že v závodních buňkách měla tehdy organizováno pouhých 16 % členů. Ostatně KSČ v tomto směru nebyla žádnou výjimkou. Miloš Hájek pro německou KPD uváděl, že do roku 1932 klesl počet jejích členů pracujících v závodech na 11 %.⁴⁶

Závěr

Z důvodu nedostatku reprezentativních pramenů je možné v této chvíli zodpovědět otázky uvedené v úvodu jen s jistou přibližností. Relativně nejsnadněji se lze vyrovnat s první otázkou. Je zřejmé, že vedení strany bylo ve třicátých letech podstatně mladším, než tomu bylo v předchozí dekádě. Členská základna však zdaleka tolik nemládla a na základě ne zcela reprezentativních regionálních statistik lze usuzovat, že věkový posun byl celkem nevýznamný. Druhá otázka týkající se orientace na indiferentní dělnictvo je snadno vysvětlitelná strukturálními faktory, tj. podobou dělnického hnutí jako celku a

⁴³ NA ČR, f. ÚV KSČ 1921–1945, k. 39.

⁴⁴ Vypočteno dle statistik in ČAPKA, František. *Odbory v českých zemích v letech 1918 – 1948*. Brno : Masarykova univerzita, 2008, s. 120-121.

⁴⁵ Srv. RÁKOSNÍK, Jakub. Bolševizace odborů v roce 1929 očima „poražených“. In KÁRNÍK, Zdeněk – KOPEČEK, Michal (eds.) *Bolševismus, komunismus a radikální socialismus v Československu 4*, Praha : Dokořán, 2006, s. 47.

⁴⁶ REIMAN, Pavel a kol. *Dějiny KSČ*, Praha : Státní nakladatelství politické literatury, 1961, s. 305; HÁJEK, Miloš. *Jednotná fronta: K politické orientaci Komunistické internacionály v letech 1921 – 1935*. Praha : Academia, 1969, s. 167.

jeho rozštěpení mezi jednotlivé politické směry. Zároveň však nelze dostatečně uspokojivě kvantifikovat podíl indiferentních, z nichž se nakonec stali natrvalo komunisté. Lze spíše jen spekulovat s ohledem na obecné podmínky, že na přibývání členstva ve třicátých letech měli hlavní podíl právě oni. Obdobné platí i o třetí otázce. Nezaměstnaní měli neobvykle vysoký podíl v členské základně KSČ během krize a lze s jistým oprávněním o KSČ hovořit jako o straně nezaměstnaných. Zároveň však statisticky nelze přesněji zjistit, nakolik šlo o nezáměrný vývoj ve smyslu přednostního propouštění organizovaných komunistů ze zaměstnání a nakolik naopak o vývoj záměrný, tj. že se KSČ i její přidružené organizace programově orientovaly právě na nábor nezaměstnaných.

Cituj:

RÁKOSNÍK, Jakub. Strana mladých, indiferentních a nezaměstnaných? Proměny členské základny meziválečné KSČ. In *Forum Historiae*, 2015, roč. 9, č. 2, s. 91-101. ISSN 1337-6861.

...

Doc. PhDr. JUDr. Jakub Rákosník, Ph.D. (1977) působí na Ústave sociálních a hospodářských dejín Filozofickej fakulty Karlovej univerzity a na Univerzite Jána Amosa Komenského v Prahe. Špecializuje sa na moderné sociálne dejiny a teóriu historiografie. Publikoval desiatky štúdií doma aj v zahraničí. Monografie: *Odvrátená tvár meziválečné prosperity* (Praha 2008); *Sověťizace sociálního státu: Lidově demokratický režim a sociální práva občanů v Československu 1945–1960* (Praha 2010); *Kapitalismus na kolenou: Dopad velké hospodářské krize na evropskou společnost v letech 1929–1934* (spoluautor Jiří Noha, Praha 2012). Kontakt: <mailto:jakub.rakosnik@ff.cuni.cz>